

Дробот О.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Коминар М.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПСИХОСЕМАНТИКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

У статті подано теоретичний аналіз сучасних підходів до пояснення сутності й особливостей невербальної психосемантики у професійній діяльності фахівця. У професійній діяльності фахівця розглядається професійне спілкування, професійна комунікація, професійна взаємодія, в аспектах невербальної психосемантики. Здійснено міждисциплінарне узагальнення психологічних, педагогічних, соціальних аспектів невербального спілкування та його психосемантичного змісту. Описано ключові компоненти невербальної комунікації (міміка, жести, постава, погляд, інтонація) та їхню функціональну роль у процесі формування довіри, професійного іміджу та ефективної професійної взаємодії в умовах професійної взаємозалежності.

Невербальна психосемантика розглядається як динамічна система знакових проявів, що не лише супроводжує вербальну взаємодію, а й формує глибинні смислові орієнтири у спілкуванні. Увагу приділено галузевим особливостям (освіта, медицина, право, менеджмент, психологія), які детермінують специфіку використання та інтерпретації невербальних сигналів у професійній комунікації. Проаналізовано можливості застосування психосемантичного підходу як методологічної бази для аналізу прихованих значень у невербальній поведінці фахівця. Виявлено, що невербальна поведінка має багатовимірний вплив: емоційний, соціальний, когнітивний та культурний.

Розглянуто інтеркультурний, адаптаційний і рефлексивний аспекти невербальної комунікації як механізми професійної самореалізації, самоактуалізації та психологічної зрілості фахівця. Акцентовано увагу на важливості формування «невербальної компетентності» у сучасних умовах соціальної динаміки, глобалізації та мультикультурної взаємодії. Стаття орієнтована на поглиблення розуміння психосемантичної природи невербального спілкування, взаємодії, комунікації та обґрунтування необхідності вдосконалення професійних навичок у використанні невербальних засобів різних сфер діяльності.

Ключові слова: невербальна психосемантика, професійна діяльність фахівця, невербальне спілкування, невербальна комунікація, професійна взаємодія, аспекти прикладного значення, невербальна компетентність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується високою комунікативною насиченістю, глобалізаційними процесами та зростаючим значенням міжособистісної взаємодії, посилюється потреба у глибшому розумінні невербального компоненту професійної комунікації у професійній діяльності фахівця. У фокусі наукової думки опиняється не лише ефективність мовленнєвого спілкування, а й той прихований пласт індивідуальних значень і особистісних смислів (*психосемантичних смислів*), що передається невербальними засобами – мімікою, жестами, позицією тіла, зоровим контактом, інтонаційними характеристиками та інш.

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень з проблематики невербальної комунікації у психології, соціології, педагогіці, менеджменті, медицині й праві, спостерігається концептуальна розмитість щодо визначення глибинної семантики невербальних сигналів, їхніх функцій у професійному контексті та взаємозв'язку із психологічними механізмами впливу. Дослідники наголошують на складності структурного аналізу невербальних проявів у прикладних ситуаціях професійної діяльності, а також на недостатній розробленості методології психосемантичного аналізу невербального коду [2, с. 45; 3, с. 16–18].

Зокрема, Чепелева Н.А. акцентує увагу на потребі уніфікації методів психологічної семан-

тики для аналізу невербальної поведінки у різних контекстах взаємодії [15, с. 47–52], а Дробот О.В. вказує на тісний зв'язок невербальних сигналів із підсвідомими проявами особистості, підкреслюючи їхню роль у формуванні прихованого комунікативного сенсу [3, с. 22–25].

У практичній площині проблема проявляється у низькому рівні невербальної обізнаності фахівців, що негативно впливає на якість комунікації в освітніх, медичних, юридичних та управлінських контекстах. Часто спостерігається недооцінка ролі невербального компонента у встановленні довіри, авторитету, ефективного зворотного зв'язку, що ускладнює досягнення комунікативних і професійних цілей [7, с. 18; 6, с. 92].

Таким чином, актуальність дослідження невербальної психосемантики визначається як науково-теоретичною необхідністю уніфікації та поглиблення знань про структуру і функції невербальних засобів у професійній діяльності, так і практичною потребою формування невербальної компетентності фахівців як складової їхньої професійної ефективності [1, с. 258; 11, с. 221–223].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній науці зростає інтерес до дослідження невербальної комунікації як важливого складника професійної взаємодії фахівця. Невербальні сигнали виступають не лише супровідними елементами спілкування, а й каналами передачі підсвідомого змісту, регуляторами соціального контакту, індикаторами міжособистісної довіри [15, с. 45–47; 2, с. 88–90; 11, с. 221–223].

У працях таких дослідників, як Н. Чепелева, О. Дробот, О. Ключко, І. Ісаков, Н. Грищенко розкрито різноманітні психосемантичні та професіогенні аспекти невербального спілкування [15, с. 45–52; 3, с. 18–20; 7, с. 17; 6, с. 93; 1, с. 258].

У своїй монографії Н. Чепелева систематизувала основні методи психосемантичного аналізу, які дозволяють виявляти глибинні смислові структури особистості через її невербальні прояви [15, с. 47–52]. Автор обґрунтовує необхідність включення психосемантики до методології аналізу професійної поведінки як такої, що дозволяє ідентифікувати свідомі та підсвідомі компоненти міжособистісної взаємодії.

О.В. Дробот у своїй публікації акцентує увагу на символічній і підсвідомій природі жестів, міміки та інших невербальних проявів [3, с. 22–25]. Невербальна комунікація розглядається як спосіб глибинної психічної самопрезентації, що не завжди контролюється свідомістю, але передає значущі смисли про емоційний стан,

ставлення до партнера по спілкуванню та професійну позицію.

Значний внесок у розуміння галузевої специфіки невербального спілкування зроблено в дослідженнях професійних контекстів. Так, Ключко Т. та співавтори розглядають невербальну комунікацію в освіті як елемент педагогічної майстерності, що впливає на створення емоційного клімату в аудиторії та ефективність педагогічної взаємодії [7, с. 17; 10, с. 217–219].

У медичній сфері психосемантичні властивості невербальної поведінки детально описано в роботі Ісакова Р.І. та колег. Вказується, що невербальні елементи, зокрема позиція тіла, інтонація, зоровий контакт, відіграють ключову роль у встановленні довіри між лікарем і пацієнтом [6, с. 93–94]. Комунікативна неусвідомленість у невербальній поведінці лікаря може викликати опір, тривожність або зниження мотивації пацієнта до співпраці.

Дослідження Н.В. Грищенко присвячене вивченню професійного етикету у невербальній поведінці правоохоронця [1, с. 258–259]. Показано, як певні невербальні звички (жести, поза, дистанція, міміка) впливають на рівень соціальної напруги, довіри чи супротиву з боку громадян.

У контексті менеджменту та бізнес-комунікації психосемантичний підхід до невербальної поведінки реалізовано в дослідженні психосемантики професійної свідомості майбутніх менеджерів. Автор демонструє, що професійна ідентичність менеджера пов'язана з очікуваними невербальними моделями поведінки, що проєктуються через уявлення про успішного лідера [12, с. 217–219; 11, с. 222–223].

Також варто зазначити, що невербальна поведінка у професійному середовищі піддається трансформації залежно від рівня міжкультурної компетентності фахівця, що розкрито у працях М.В. Іоффе [10, с. 220–223].

Таким чином, аналіз останніх досліджень засвідчує, що у сучасному науковому дискурсі невербальна психосемантика набуває багаторівневого значення: як предмет дослідження, як інструмент психологічного аналізу та як фактор формування професійної ефективності. Проте відсутність єдиної моделі структурування психосемантики невербальних сигналів у професійному контексті, а також неузгодженість підходів до міжгалузевого застосування цього поняття залишають місце для подальших теоретичних і практичних розвідок [13, с. 217–219; 14, с. 142–148; 8, с. 124–126].

Постановка завдання. Зробити теоретичний аналіз проблеми особливостей невербальної психосемантики у професійній діяльності фахівця, обґрунтувати, важливість формування «невербальної компетентності» для ефективної професійної комунікації, взаємодії, результативного спілкування у професійній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Зробити теоретичний аналіз сучасних підходів до пояснення сутності й особливостей невербальної психосемантики у професійній діяльності фахівця.
2. Проаналізувати галузеві особливості прояву невербальної психосемантики у професійній діяльності фахівця у таких сферах, як освіта, медицина, право, менеджмент, психологія.
3. Обґрунтувати важливість формування «невербальної компетентності» як ресурсу для ефективної професійної комунікації, взаємодії, результативного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Невербальна психосемантика у професійній діяльності фахівця поєднує дві взаємопов'язані площини – невербальну комунікацію (як поведінкову реальність) і психосемантичний її вимір (тобто систему значень і смислів, що виникають у свідомості учасників взаємодії).

Розглянемо спочатку складові невербального компонента професійного спілкування. До нього належать такі основні підсистеми: кінесика (експресивні рухи тіла: жести, міміка, пози, хода тощо), просодика або паралінгвістика (характеристики голосу – інтонація, гучність, тембр, паузи), екстралінгвістичні засоби (невербальні вокалізації – сміх, зітхання, паузи, темп мовлення), гаптика (дотики і тілесний контакт) та проксемика (організація простору спілкування, дистанція між комунікантами) [6, с. 92–94; 7, с. 15–17].

Усі ці канали створюють особливу знакову систему, що супроводжує мовлення. Їх вплив на професійну взаємодію багатоаспектний. Наприклад, кінесичні сигнали можуть передавати емоційний стан і ставлення: доброзичлива посмішка психолога здатна знизити тривогу клієнта, тоді як закрита поза (схрещені на грудях руки) менеджера під час переговорів може несвідомо сприйматися як неготовність до співпраці [9, с. 97–99; 10, с. 217–219].

Паралінгвістичні характеристики (тон, темп голосу) нерідко впливають сильніше за зміст сказаного: підвищення тону чи різкі інтонації викладача можуть викликати захисну реакцію студента, навіть якщо слова нейтральні за змістом. Так-

тильні контакти (потиск руки, дотик до плеча) в діловій сфері передають відтінки взаємин – від партнерської рівності до домінування або підтримки. Нарешті, просторові фактори (дистанція, розташування в кабінеті, бар'єри на кшталт столу) формують контекст взаємодії: надто мала дистанція між співрозмовниками може породити дискомфорт, тоді як оптимальна проксемика сприяє довірі [6, с. 92–93; 4, с. 220–222].

Отже, невербальна поведінка фахівця – це складна мова без слів, яка супроводжує професійне спілкування. Її «лексикон» охоплює пози, жести, вирази обличчя, погляд, тембр голосу тощо, а «граматика» визначається культурними і ситуаційними нормами (прийнятною дистанцією, частотою тактильних контактів, правилами етикету).

Психосемантика невербальної комунікації передбачає з'ясування того, які смисли – емоційні, соціальні, оціночні – стоять за конкретними невербальними проявами. В рамках цього підходу важливо враховувати суб'єктивність сприйняття: один і той самий сигнал може по-різному інтерпретуватися різними людьми. Приміром, інтенсивний зоровий контакт керівника під час розмови для підлеглого з низьким рівнем впевненості може означати тиск і критику, тоді як для впевненого співробітника – прояв уваги і контролю.

Психосемантичний підхід дозволяє виявити такі відмінності у значеннях. Зокрема, застосування семантичного диференціалу або асоціативних методик дає змогу кількісно виміряти, як фахівці оцінюють різні невербальні стилі спілкування за певними шкалами (наприклад, «дружелюбність – ворожість», «впевненість – невпевненість») [2, с. 116–117].

На основі таких даних можна побудувати суб'єктивні семантичні простори – тобто візуальні моделі, що відображають взаємне розташування понять у свідомості групи людей. У нашому випадку поняттями будуть різні невербальні сигнали або їх комплекси, а простір покаже, які з них сприймаються подібно чи протилежно (наприклад, жести «відкриті долоні» і «кивання головою» можуть потрапити близько один до одного як маркери згоди і відкритості) [2, с. 117].

Важливо підкреслити, що невербальна психосемантика має прикладне значення для вдосконалення професійної майстерності.

По-перше, розуміння психологічних значень невербальної поведінки допомагає фахівцю більш усвідомлено контролювати власні невербальні сигнали. Як зазначає Н.В. Колотій, свідоме

і доречно використання «невербаліки» є запорукою успішної самопрезентації та реалізації творчого потенціалу спеціаліста, навіть у технічних галузях [10, с. 217–219].

Рефлексія своїх жестів, міміки, інтонацій дозволяє професіоналу сформувати бажаний імідж: наприклад, підкреслити впевненість відкритою позою та чіткою вимовою або проявити емпатію спокійним тоном і кивками голови [10, с. 218–219].

По-друге, знання невербальної психосемантики сприяє кращому розумінню інших. Вміючи «читати» мову тіла клієнта чи партнера, фахівець може своєчасно помітити приховане нерозуміння, опір або, навпаки, зацікавленість співрозмовника, що виражаються невербально (напружена поза, уникнення погляду, відстань тощо) [11, с. 223–224].

Дослідження О.С. Мельник [11, с. 223–224] підтверджує важливість комплексного підходу до аналізу невербальних аспектів у професійній комунікації: автор підкреслює роль жестів відкритості, стабільного зорового контакту, спокійного темпу мовлення у формуванні позитивного іміджу менеджера та налагодженні ефективної міжособистісної взаємодії.

Психологічна інтерпретація невербальних сигналів є складовою емпатійної компетентності, важливої для керівників і фахівців соціономічних професій [12, с. 142–144].

По-третє, дослідження невербальної психосемантики має міжкультурний аспект. Сенси жестів і міміки можуть варіюватися залежно від культурного середовища. Те, що в одній культурі сприймається нейтрально, в іншій може набувати позитивного або негативного значення. Наприклад, жест «ОК» в одних країнах означає схвалення, а в інших сприймається як образливий сигнал.

Для сучасного українського фахівця, який часто працює у мультикультурному середовищі, важливо усвідомлювати ці нюанси. М.В. Іоффе у своїй роботі звертає увагу на відмінності невербальних кодів у різних культурах і наголошує на необхідності розвитку міжкультурної толерантності [4, с. 217–229; 5, с. 87–89].

Таким чином, врахування психосемантики невербальної поведінки має включати і компонент міжкультурної компетентності.

Отримані теоретичні узагальнення дозволяють сформулювати кілька ключових положень.

По-перше, невербальна складова професійного спілкування є носієм багатьох прихованих смислів, що істотно впливають на ефективність взаємодії.

По-друге, психосемантичний аналіз дає можливість виявити структуру цих смислів – як на рівні індивідуальної свідомості окремого фахівця, так і на рівні колективних уявлень певної професійної групи [7, с. 98; 8, с. 124–126].

По-третє, оперування знаннями про невербальну психосемантику має стати складовою професійної підготовки фахівців, адже навчання невербальним стратегіям (мова тіла, голос, контакт очей) підвищує успішність публічних промов, професійну й комунікативну впевненість фахівців [8, с. 124–125].

Зрештою, інтеграція психологічного і семантичного аналізу невербальних проявів у професійної діяльності висвітлює необхідність наукових досліджень професійної «невербальної компетентності», сприятиме появі нових методів вдосконалення комунікативної компетентності, що відповідає сучасним запитам ринку праці на фахівців із високим рівнем soft skills. Саме тому подальші наукові розвідки у напрямі невербальної психосемантики є вкрай перспективними і необхідними для підвищення якості професійної комунікації, взаємодії, спілкування фахівця.

Висновки. У результаті дослідження було комплексно проаналізовано особливості невербальної психосемантики у професійній діяльності фахівця різних галузей. Визначено ключові напрями теоретичного осмислення ролі невербальних засобів комунікації в процесі професійної взаємодії, розкрито психосемантичний зміст у контексті різних сфер діяльності.

Невербальна психосемантика розглядається як складна багатокомпонентна система, що поєднує кінесичні, паралінгвістичні, проксемічні та інші невербальні прояви, які транслують глибинні значення та впливають на ефективність міжособистісного спілкування у професійної діяльності. З'ясовано, що інтерпретація невербальних сигналів фахівцями відбувається крізь призму професійного досвіду, культурних норм і контексту професійної взаємодії, що обумовлює багатоманітність сприйняття і передачі індивідуальних значень і смислів.

Особливу увагу приділено аспектам прикладного значення, показано, що свідоме управління фахівцем невербальними проявами, вміння зчитувати приховані смисли в комунікації, спілкуванні, взаємодії є важливою складовою професійної компетентності сучасного фахівця, такої як «невербальна компетентність». Отже, розвиток професійної «невербальної компетентності» на основі психосемантичного аналізу є важливим

чинником підвищення ефективності професійної діяльності.

Перспективою подальших досліджень є створення психодіагностичних інструментів психосемантики для вимірювання індивідуальних від-

мінностей у сприйнятті невербальних сигналів фахівців різних професій, а також розробка комплексних програм які спрямовані на покращення розуміння невербальних аспектів професійної діяльності.

Список літератури:

1. Грищенко Н. В. Невербальний етикет в професійній діяльності правоохоронця. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали наук.-практ. конф. Харків: ХНУВС. 2020. С. 258–259.
2. Дробот О.В. Методи психосемантики у дослідженні свідомості. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр.* К. : Національний авіаційний університет, 2018. Вип. 1(12). С. 112–117.
3. Дробот О.В. Невербальне спілкування як спосіб комунікації та прояву підсвідомого. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 8 грудня 2023 р. Львів –Торунь : Liha-Pres. 2023. С. 22–25.
4. Іоффе М. В. Невербальний аспект спілкування як наукова категорія. *Věda a perspektivy*. 2023. № 10(29). С. 217–229.
5. Іоффе М. В. Особливості невербального аспекту спілкування в управлінській діяльності: дис. ... д-ра філософії: 053 – Психологія. Київ: Таврійський національний університет імені Володимира Івановича Вернадського, 2023. 240 с.
6. Ісаков Р. І., Скрипніков А. М., Герасименко Л. О., Васильєва Г. Ю., Рудь В. О., Кидонь П. В. Невербальні елементи комунікації лікаря та пацієнта в діагностичному процесі. Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: збірник статей VII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 24–25 листопада 2022 р.). Полтава, 2022. С. 92–94.
7. Ключко Т., Росса О., Бережанська О. Поняття, роль та складові невербальної комунікації. *Молодий вчений*. 2024. № 6.1(130.1). С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6.1-131.1-5>
8. Козак Л. В. Психологічні особливості інтерпретації невербальної поведінки у професійній діяльності. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2(90). С. 124–132. DOI: <https://doi.org/10.35774/ps2023.02.124>
9. Колотій Н. В. Формування навичок невербальної комунікації у майбутніх ІТ-фахівців під час проведення презентацій англійською мовою. *Наукові праці Чорноморського національного університету імені Петра Могили*. 2019. Вип. 311. С. 97–99.
10. Колотій Н. В. Важливість використання невербальних засобів комунікації під час публічних виступів фахівців технічного профілю. *Психологія та суспільство*. 2021. № 3(2). С. 217–219. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.3-2/41>
11. Мельник О. С. Невербальні аспекти професійної комунікації в менеджменті: результати емпіричного дослідження. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2024. Том 57. Вип. 2. С. 221–227. DOI: <https://doi.org/10.35619/PIJ.2024.57.2.8>
12. Сингаївська І., Архипчук І. Особливості дослідження взаємодії та ділового спілкування в колективі фінансової служби організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 3(27). С. 142–148.
13. Тимош Ю. В. Психосемантичні особливості моральної свідомості особистості: теоретичні аспекти: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 – Загальна психологія. Київ, 2018. 22 с. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/36790>
14. Цибух Л. М. Особливості прояву комунікативних якостей у майбутніх менеджерів. *Психологія особистості*. 2020. Вип. 20. С. 161–165.
15. Чепелева Н. А. Методи психологічної семантики в дослідженні особистості. Київ: Інститут психології імені Григорія Силновича Костюка НАПН України, 2019. 168 с.

Drobot O.V., Komynar M.V. FEATURES OF NONVERBAL PSYCHOSEMANTICS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPECIALIST

The article presents a theoretical analysis of contemporary approaches to understanding the essence and specific features of nonverbal psychosemantics in the professional activity of a specialist. Professional communication, interaction, and dialogue are considered through the lens of nonverbal psychosemantics. An interdisciplinary generalization of psychological, pedagogical, and social aspects of nonverbal communication and its psychosemantic content has been carried out. Key components of nonverbal communication (facial expressions, gestures, posture, gaze, intonation) and their functional roles in building trust, professional image, and effective interaction in conditions of professional interdependence are described.

Nonverbal psychosemantics is viewed as a dynamic system of symbolic manifestations that not only accompany verbal interaction but also shape deep semantic orientations in communication. Attention is paid to the sectoral features (education, medicine, law, management, psychology) that determine the specificity of use and interpretation of nonverbal signals in professional communication. The potential of the psychosemantic approach is analyzed as a methodological basis for uncovering hidden meanings in a specialist's nonverbal behavior. It is revealed that nonverbal behavior has a multidimensional influence: emotional, social, cognitive, and cultural.

Intercultural, adaptive, and reflective aspects of nonverbal communication are considered as mechanisms of professional self-realization, self-actualization, and psychological maturity of a specialist. Emphasis is placed on the importance of developing "nonverbal competence" under modern conditions of social dynamics, globalization, and multicultural interaction. The article aims to deepen the understanding of the psychosemantic nature of nonverbal communication, interaction, and dialogue, and to justify the need for enhancing professional skills in the use of nonverbal means across various fields of activity.

Key words: *nonverbal psychosemantics, professional activity of a specialist, nonverbal communication, nonverbal interaction, professional dialogue, applied aspects, nonverbal competence.*